Boekbespreking

H. Van Crombrugge & P. Van den Bremt (2016) – Een wonderbaarlijke tuin. Flora op het *Lam Gods*. (Un jardin miraculeux. La flore sur l'*Agneau mystique*) (A miraculous garden. Flora on the *Ghent Altarpiece*). Gent, Provincie Oost-Vlaanderen, Dienst Erfgoed, 203 p., paperback, ISBN 9789074311953.

Leo Vanhecke (Meise) [leo.vanhecke@plantentuinmeise.be]

Ter gelegenheid van de tentoonstelling 'Een wonderbaarlijke tuin. Flora op het Lam Gods', in het Provinciaal Cultuurcentrum Caermersklooster in Gent (15 april tot 18 september 2016), werd deze gelijknamige tentoonstellingsgids uitgegeven. De catalogus, eigenlijk een volwaardig boek, telt 203 bladzijden, is vrij luxueus en met een aantrekkelijk formaat (25 × 21 cm) uitgegeven. Het ligt aangenaam in de hand, is gedrukt op kwaliteitsvol papier, bevat zeer talrijke, meestal functionele illustraties en is voor het grootste deel erg bevattelijk geschreven. Het is overzichtelijk samengesteld en biedt een schat aan achtergrondinformatie over waarom de diverse plantensoorten op de panelen van het schilderij afgebeeld werden.

Inleidende hoofdstukken

Naast de onvermijdelijke voorwoorden (drie in dit geval) wordt in drie inleidende hoofdstukjes –misschien wat té? – kort stil gestaan bij de speciale betekenis van de gebroeders Van Eyck en hun schilderkunst in relatie tot het afbeelden van bloemen en planten, de factoren die hen toelieten ook een aantal mediterrane plantensoorten af te beelden en de symboliek van de afgebeelde plantensoorten. In die inleidende hoofdstukjes blijft de lezer wat op zijn honger zitten. De aangehaalde literatuurbronnen worden niet echt toegelicht en de band tussen de tekst en de gebruikte illustraties is eerder zwak. De titel van het derde inleidende hoofdstukje, 'Een paradijselijke middeleeuwse tuin vol symboliek', schept grootse verwachtingen, maar die worden hier niet echt ingelost; gelukkig gebeurt dit wel in de bespreking van de individuele soorten.

Volgend op de eerste drie hoofdstukjes wijdt prof. em. Luc Dequeker in een drie bladzijden lange wetenschappelijke kadertekst uit over het joodse en christelijke Loofhuttenfeest. Deze bijdrage is nogal technisch en richt zich eerder tot een gespecialiseerd publiek.

Het inleidende gedeelte wordt afgesloten met afbeeldingen van alle beschilderde panelen van het Lam Gods in gesloten en open toestand.

Becommentarieerde plantenlijst

Veruit het grootste gedeelte van het boek, 148 pagina's, wordt ingenomen door een bespreking van de 75 op het schilderij waargenomen en geïdentificeerde plantensoorten. De planten zijn alfabetisch gerangschikt volgens hun wetenschappelijke naam, een goede keuze voor wie vertrouwd is met die plantennamen. Per soort worden twee bladzijden ingenomen. De naam staat supergroot in bruinrode kleur bovenaan elke linkerpagina, wat de overzichtelijkheid bevordert. Vrij discreet wordt in dezelfde titelregel schetsmatig ook het paneel aangeduid waar de soort kan waargenomen worden, wat handig is voor de wie het allemaal ook eens in het echt willen gaan bekijken.

Voor elke in het boek opgenomen soort wordt eerst een kwalificatie gegeven van de determinatie: zeker, licht onzeker, onzeker, schematische weergave, enz. Dit is een heel eerlijk en na te volgen concept, dat de lezer/gebruiker toelaat om verder te bouwen op de determinaties. In een eerste blokje volgt daarna voor elke afgebeelde plant een beknopte beschrijving van de herkomst of, voor inheemse soorten, van haar verspreiding en frequentie. Tevens worden de voornaamste kenmerken waaraan men de plant kan herkennen in herinnering gebracht, meestal in functie van wat men op de afbeelding van het schilderij te zien krijgt. Een aparte alinea is telkens gewijd aan het potentiële toenmalige gebruik van de soort (als medicinale plant, sierplant of voedselplant, of voor het maken van gebruiksvoorwerpen, enz.). Tenslotte wordt aandacht besteed aan de symboliek van de plant. In deze paragraaf staan veel lezenswaardige passages waarin duidelijk wordt waarom deze of gene soort op het Lam Gods afgebeeld werd. Drie categorieën van symboliek worden onderscheiden: de symbolische betekenis in relatie tot Maria, de symbolische betekenis in relatie tot de getallensymboliek, en de symbolische betekenis in relatie tot joodse invloeden.

In principe illustreren minstens drie afbeeldingen de tekst van elke plant: een detailfoto van hoe de plant op het schilderij afgebeeld werd, een afbeel-

ding uit een oud, meestal min of meer uit de tijd van het schilderij daterend kruidenboek en een foto van levend materiaal. Wat dit laatste aspect betreft, zijn de foto's niet allemaal even geslaagd en nogal heterogeen van kwaliteit. Redenen hiervoor waren mogelijk dat de selectie snel en via het internet moest gebeuren en dat het beschikbare budget beperkt was.

Het boek wordt afgesloten met een overzichtelijke tabel met de wetenschappelijke, Nederlandse, Franse en Engelse namen van alle besproken soorten. De literatuurlijst biedt een prima instap voor wie zich verder wil bekwamen in het identificeren van afbeeldingen van planten op allerlei kunstwerken en in de mogelijke contextuele betekenis ervan. Men heeft bovendien het internationale karakter van het bezoekerspubliek voor deze tentoonstelling en voor het schilderij van het Lam Gods zelf niet uit het oog verloren. De Nederlandse teksten werden per hoofdstuk en per soort uitgebreid samengevat in het Frans en het Engels, direct aansluitend op de behandelde onderwerpen. Het potentiële lezerspubliek groeit hierdoor van lokaal tot mondiaal.

Het boek wordt aangeboden voor de onwaarschijnlijk lage prijs van 12 euro en werd gedrukt met een oplage van slechts 1500 exemplaren. Wie een exemplaar van deze catalogus wil kopen, wacht dus best niet te lang. Voor eenieder die oog heeft voor de bloemen op schilderijen of wandtapijten is dit een waardevolle *compagnon de route*.

Meer van dat?

Enkele merkwaardige soorten op het Lam Gods, vermeld in de catalogus, zijn *Abies alpina*, *Anthyllis vulneraria*, *Citrus ×limon* '*Pomum adami*', *Erysimum cheiri, Gentiana lutea*, *Pinguicula vulgaris*, *Pinus pinea*, *Polygonatum odoratum*, *Primula veris*, *Prunus dulcis*, *Saxifraga granulata* en *Silene coronaria*. Eerder onverwacht is dan weer dat soorten als *Sambucus nigra*, *Sorbus aucuparia*, *Malus sylvestris*, *Agrostemna githago*, *Urtica dioica*, *Viola tricolor* en vele andere op het schilderij ontbreken. De verleiding is immers groot om de flora van het Lam Gods te vergelijken met die van de 15de- en 16de-eeuwse zogenaamde 'Vlaamse wandtapijten' (met als voornaamste productiecentra Doornik, Gent, Oudenaarde en Brussel). De beide kunstvormen hebben afbeeldingen van tal van soorten gemeen, zoals *Aquilegia vulgaris*, *Bellis perennis*, *Calendula officinalis*, *Chelidonium majus*, *Convallaria majalis*, *Fragaria vesca*, *Iris germanica, Matthiola incana, Plantago major, Viola odorata, Vitis vinifera* en talrijke soorten bomen en struiken. Het aantal soorten dat op die wandtapijten te herkennen is, is groter dan op het Lam Gods, maar dan spreken we wel over een groot aantal wandtapijten. Ook de setting is helemaal anders: op het Lam Gods is alles eerder landschappelijk ingebed, op de wandtapijten is de setting eerder die van een toneeldecor met een beperkt aanbod aan habitats, zoals gazon- en tuintoestanden, maar soms toch ook met poelen en plassen, boomgaarden, enz.

Het mag een zegen genoemd worden dat na al die jaren een magistraal werk als het Lam Gods nog eens extra onder de aandacht gebracht wordt met een restauratie en, naar aanleiding daarvan, nieuw onderzoek en een tentoonstelling met een fraaie catalogus. Tegelijkertijd echter brengt die aandacht ook een zekere leemte aan het licht bij de studie van een ander kunstpatrimonium met een gelijkaardig en gelijkwaardig, maar misschien wat ondergewaardeerd belang, namelijk de Vlaamse wandtapijtenindustrie uit de 16de en 17de eeuw. Op dit euvel werd lang geleden al gewezen door J. Van Vlasselaer (1976), al dient opgemerkt dat sindsdien onder meer het overzichtswerk van Guy Delmarcel (2000) de wandtapijten op een schitterende wijze onder de aandacht van het publiek heeft gebracht. Hierin wordt echter geen aandacht geschonken aan de botanische aspecten van dit patrimonium.

In het kader van een doctoraat onderzocht Mevr. Pilar Bosqued Lacambra de wandtapijten in het bezit van de Spaanse koninklijke familie. Het betreft een 77-tal series van wandtapijten, bijna alle van Brusselse makelij en voor het grootste deel gemaakt in de eerste helft van de 16de eeuw, dus grofweg een eeuw na het Lam Gods). Op die wandtapijten werden meer dan 200 plantentaxa geïdentificeerd. Naast een meerderheid van inheemse soorten, vallen ook nieuw ingevoerde, streekvreemde soorten op, zoals *Ananas comosum*, *Capsicum annuum*, *Citrillus lanatus*, *Cucumis melo*, *C. sativus*, *Cucurbita maxima* var. *turbaniformis* en *Zea mays*, om er maar enkele te noemen.

De Vlaamse wandtapijten bieden een beeld van de verscheidenheid van onze eigen flora en toen geteelde planten, met afbeeldingen van een aantal 'vaste waarden' die zelden of nooit ontbreken, zoals *Anemone nemorosa, Bellis perennis, Calendula officinalis, Fragaria vesca, Matthiola incana, Papaver rhoeas, Plantago major, Taraxacum* spec, *Viola odorata,* enz. Andere met veel zorg afgebeelde inheemse of verwilderde soorten komen op de tapijten slechts sporadisch voor: *Aconitum napellus, Agrimonia eupatoria, Agrostemna githago, Althaea officinalis, Aristolochia clematitis, Asarum europaeum, Borago officinalis, Bryonia dioica, Butomus umbellatus*, enz.

Een vergelijkend onderzoek tussen de flora van het Lam Gods en die van de wandtapijten uit de 15de-16de eeuw zou zeker kunnen bijdragen tot een hogere waardering voor dit belangrijk onderdeel van het nationale kunstpatrimonium.

Referenties

Bosqued Lacambra P. (2004) – Botanica aulica. La Botanica en los tapices de la Corona de Espana. Siglos XVI y XVII. [onuitgegeven doctoraat; voorlopig manuscript].

Delmarcel G. (2000) – Het Vlaamse Wandtapijt van de 15de tot de 18de eeuw. Tielt, Lannoo. [Engelstalige versie: Flemish Tapestry, New York, Abrams, 2000.]

Van Vlasselaer J. (1976) – Integratie van de beeldende kunsten in de architectuur: het wandtapijt. Brussel, Paleis der Academiën. [*Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België. Klasse der Schone Kunsten*, 38, 1.]